СУТНІСТЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ШКОЛЯРІВ ЗІ СКЛАДНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ОСВІТНЬО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ

ESSENCE OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR SCHOOLCHILDREN WITH COMPLEX DEVELOPMENTAL DISORDERS IN THE CONDITIONS OF THE EDUCATIONAL PROCESS AT THE EDUCATIONAL AND REHABILITATION CENTER

Стаття присвячена визначенню сутності психолого-педагогічного супроводу школярів зі складними порушеннями розвитку, що передбачає об'єднання зусиль та узгодження працівників освітньо-реабілітаційного центру (педагогів, психологів, соціальних працівників, медиків) задля активної взаємодії з дітьми з різними порушеннями розвитку та їхніми батьками з урахуванням їхніх психологічних і фізичних можливостей. Зазначено, що дієвим засобом забезпечення навчання, виховання й розвитку дітей з особливими освітніми потребами в умовах освітньо-реабілітаційного центру є організація психолого-педагогічного супроводу, що пов'язаний із такими поняттями, як педагогічна підтримка та психолого-педагогічна допомога. Установлено, що педагогічна підтримка передбачає впровадження в освітній процес комплексу заходів (у т. ч. відповідних форм, методів, засобів, змісту навчання), що створюють передумови для оволодіння дітьми з особливими освітніми потребами системою знань, умінь і навичок, застосування яких сприятиме подальшому розвитку особистості: підвищенню освітнього, кваліфікаційного рівнів, формуванню здатності до самостійної трудової діяльності, організації побуту, адекватного планування самостійного життя. Психолого-педагогічна допомога розглядається як система психологічних і педагогічних послуг, що надаються дитині з особливими освітніми потребами фахівцями освітньо-реабілітаційного центру, педагогічними працівниками освітніх закладів, установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, громадських об'єднань тощо. Психолого-педагогічний супровід дітей зі складними порушеннями розвитку визначається як комплексна система заходів з організації освітнього процесу в освітньо-реабілітаційному центрі, яка включає в себе створення необхідних умов для підтримки й допомоги їхнього особистісного розвитку шляхом надання психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг.

Ключові слова: освітньо-реабілітаційний центр, діти зі складними порушеннями розвитку, педагогічна підтримка, психолого-педагогічна допомога, психолого-педагогічний супровід.

The article is devoted to defining the essence of psychological and pedagogical support of schoolchildren with complex developmental disorders. It involves joint efforts and coordination between the participants of the educational and rehabilitation center (teachers, psychologists, social workers, physicians) in order to actively interact with schoolchildren with complex developmental disorders and their parents.

It is stated that the effective means of providing education, upbringing and development of children with special educational needs in the conditions of the educational and rehabilitation center is the organization of psychological and pedagogical support, which is connected with such concepts as pedagogical support and psychological and pedagogical assistance. It is established that pedagogical support involves the introduction of complex measures (including appropriate forms, methods, means, content of training) in the educational process, that create prerequisites for the acquisition of knowledge system and skills by children. Application of skills will contribute to the further development of the personality: improving of educational and qualification levels, forming the ability to work independently, organizing life, adequate planning of independent life.

Psychological and pedagogical assistance is considered as a system of psychological and pedagogical services provided to a child with special educational needs by specialists of educational and rehabilitation center, pedagogical employees of educational institutions, health care institutions, social protection, public associations and more.

Psychological and pedagogical support for children with complex developmental disorders is defined as a comprehensive system of measures to organize the educational process in the educational and rehabilitation center, which includes creating the necessary conditions to support and assist their personal development by providing psychological and pedagogical and correctional development services.

Key words: educational and rehabilitation center, children with complex developmental disorders, pedagogical support, psychological and pedagogical assistance, psychological and pedagogical support.

УДК 37.013

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/23-1.12>

Лещій Н.П.,

канд. пед. наук, доцент,

доцент кафедри дефектології

та фізичної реабілітації

Південноукраїнського національного

педагогічного університету

імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми в загальному вигляді. Реформування системи освіти, що відбувається сьогодні в Україні, спрямоване на вдосконалення освітнього процесу, одним із основних завдань якого є здоров'язбереження школярів. Особливо це стосується спеціальних закладів освіти для дітей з особливими освітніми потребами (спеціальні школи-інтернати, освітньо-реабілітаційні

центри, класи з інклюзивним навчанням), що вимагає добору відповідних форм, методів і засобів організації освітнього процесу, створення сприятливих умов для розвитку дітей означеної категорії, спрямованих на корекцію їхнього фізичного стану, покращення їхнього здоров'я тощо. Актуальним залишається питання організації психолого-педагогічного супроводу таких дітей, що передбачає

об'єднання зусиль та узгодження працівників освітньо-реабілітаційного центру (педагогів, психологів, соціальних працівників, медиків) задля активної взаємодії з дітьми з різними порушеннями розвитку та їхніми батьками з урахуванням їхніх психологічних і фізичних можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що питання психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами постійно перебувають у центрі уваги науковців, предметом наукових розвідок яких є проблеми комплексного психолого-педагогічного супроводу дітей з обмеженими можливостями (Т. Євтухова, І. Іванова, А. Колупаєва, В. Ляшенко, О. Марінушкіна, Н. Рачова, С. Собкова, О. Столяренко, А. Шевчук та ін.), питання психолого-педагогічного супроводу й соціалізації дітей з лише певними порушеннями розвитку досліджували Н. Андрійчук, В. Безлюдна, Ю. Бистрова, О. Боряк, Л. Возна, О. Гаврилов, О. Дроздовська, О. Єрьоменко, Н. Кирста, Н. Колодна, В. Крицун, А. Куцолапська, І. Ляхова, Н. Макарчук, О. Поліщук, Л. Пушкарська, І. Снопко, А. Турбарова, О. Федоренко, Т. Федюк, А. Харламова та ін.). На необхідності забезпечення педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами наголошують О. Безпалько, В. Боднар, Н. Грицюк, І. Зверєва, В. Кобильченко, А. Колупаєва, В. Ляшенко, О. Молчан, Ю. Найда, І. Омельченко, Н. Софій, В. Тесленко. Незважаючи на значну кількість наукових праць, питання організації психолого-педагогічного супроводу й педагогічної підтримки дітей зі складними порушеннями розвитку в освітньо-реабілітаційному центрі залишаються актуальними й натеper.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Останніми роками в освітньо-виховній системі спеціальних закладів освіти України складається особлива культура психолого-педагогічного супроводу, що розглядається як особливий вид підтримки й допомоги дітям з особливими освітніми потребами, що забезпечує особистісний розвиток і виховання в умовах освітнього процесу освітньо-реабілітаційного центру.

Визнання українським суспільством пріоритету загальнолюдських цінностей вимагає від системи освіти нового ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, вирішення питань їхньої соціалізації та інтеграції. У цьому процесі важливу роль відіграє надання освітніх, медичних, соціальних послуг дітям означеної категорії в освітньо-реабілітаційному центрі, зміст та основні завдання яких визначено низкою нормативно-правових документів, таких як Указ Президента України «Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями» від 19.05.2011 № 588/2011, Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-

інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, затверджене Наказом Міністерства освіти і науки України від 15.09.2008 № 852; Положення про навчально-реабілітаційний центр, затверджене Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 16.08.2012 № 920, тощо.

Нагальною проблемою розв'язання широкого спектру проблем навчання й виховання дітей з особливими освітніми потребами в умовах освітньо-реабілітаційного центру залишається організація їхнього психолого-педагогічного супроводу.

Мета статті полягає у визначенні сутності психолого-педагогічного супроводу школярів зі складними порушеннями розвитку в умовах освітнього процесу освітньо-реабілітаційного центру.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що в Україні основною категорією дітей з особливими освітніми потребами прийнято вважати дітей з особливостями психофізичного розвитку, які мають відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими чи набутими розладами. Залежно від типу порушення виокремлюють такі категорії дітей: із порушеннями слуху (глухі, оглухлі, зі зниженим слухом); із порушеннями зору (сліпі, осліплі, зі зниженим зором); із порушеннями інтелекту (розумово відсталі, із затримкою психічного розвитку); з мовленнєвими порушеннями; з порушеннями опорно-рухового апарату; зі складною структурою порушень (розумово відсталі сліпі чи глухі; сліпоглухонімі та ін.); з емоційно-вольовими порушеннями й діти з аутизмом [9, с. 19].

Варто відзначити, що термін «діти з особливими освітніми потребами» наголошує на необхідності забезпечення додаткової підтримки в навчанні дітей, які мають певні особливості розвитку. Найбільш поширене та прийнятне стандартне визначення поняття «особливі потреби», зокрема, в країнах Європейської Спільноти подано в Міжнародній класифікації стандартів освіти (International Standard Classification of Education): «Особливі освітні потреби мають особи, навчання яких потребує таких додаткових ресурсів, таких як персонал (для надання допомоги в процесі навчання); матеріали (різноманітні засоби навчання, у тому числі допоміжні та корекційні); фінансові (бюджетні асигнування для одержання додаткових спеціальних послуг)» [8, с. 33]. У міжнародних правових документах, державних законодавчо-нормативних актах соціального спрямування в багатьох країнах загальноновживаним є термін «діти з особливими потребами» («Children with Special Needs»). Це термінологічне означення, зазначає А. Колупаєва, передбачає зміщення наголосів з недоліків і порушень у дітей, відхилень від норми до фіксації їхніх особливих потреб [7, с. 12].

Одним із дієвих засобів забезпечення навчання, виховання й розвитку дітей з особливими освіт-

німи потребами в умовах освітньо-реабілітаційного центру, на нашу думку, є організація психолого-педагогічного супроводу школярів означеної категорії, що пов'язаний із такими поняттями, як педагогічна підтримка та психолого-педагогічна допомога.

За визначенням О. Єрмоєнко, супровід – це різноманітна система, у якій можна виділити форми роботи, спрямованість, предмет та об'єкт. Тому педагогічний супровід має такі особливі характеристики: об'єднання мети психологічної та педагогічної допомоги; фокусування на особистості учня (реалізації потенційних можливостей, розкритті індивідуальних особливостей особистості); підтримка оптимально значущих якостей особистості; корекція вад розвитку; надання суб'єкту освітньої діяльності права самостійно здійснювати свій вибір і нести за нього відповідальність. З огляду на зазначене, дослідниця визначає таку мету педагогічного супроводу – підвищення психолого-педагогічної компетентності всіх учасників освітнього процесу, і при цьому наголошує на тому, що супровід розглядається як цілісна діяльність, командна взаємодія учителів, батьків, практичних психологів, соціальних педагогів, медпрацівників. Досліджуючи сутність педагогічного супроводу школярів, О. Єрмоєнко доходять висновку, що він є складником організації освітнього середовища, і визначає його як систему професійної комплексної допомоги, якої потребують учасники освітнього процесу (учні, батьки, педагогічні працівники адміністрація освітніх установ), у створенні умов для повноцінного й гармонійного розвитку особистості з урахуванням сучасних підходів до розвитку, навчання та виховання [2].

Поняття «педагогічна підтримка» введено в науковий обіг О. Газманом, який розглядав його як «превентивну й оперативну допомогу дітям у вирішенні їхніх індивідуальних проблем, пов'язаних із фізичним і психічним здоров'ям, соціальним та економічним становищем, успішним просуванням у навчанні, у прийнятті шкільних правил; ефективною діловою й міжособистісною комунікацією; із життєвим, професійним, етичним вибором (самовизначенням)» [10, с. 10].

Під педагогічною підтримкою дітей в освіті, зазначає М. Єрхова, найчастіше розуміють допомогу учневі в скрутній ситуації з метою набуття ним навичок самостійності у вирішенні проблем, пізнання себе й уміння адекватно сприймати довколишній світ [1, с. 17].

Педагогічна підтримка, за твердженням Р. Кайшевої, передбачає впровадження комплексу заходів (у т. ч. відповідних форм, методів, засобів, змісту навчання), що створюють передумови для оволодіння дітьми з особливими освітніми потребами системою знань, умінь і навичок, застосування яких сприятиме подальшому розвитку

особистості: підвищенню освітнього, кваліфікаційного рівнів, формуванню здатності до самостійної трудової діяльності, організації побуту, адекватного планування самостійного життя. При цьому поняття «педагогічна підтримка», на думку авторки, ґрунтується на визнанні її такою ж важливою частиною освітнього процесу, як навчання й виховання. Таке трактування педагогічної підтримки значною мірою є інноваційним, оскільки раніше вона не розглядалася як одна з освітніх підсистем [4, с. 78].

Психолого-педагогічна допомога – це система психологічних і педагогічних послуг, що надаються дитині з особливими освітніми потребами фахівцями освітньо-реабілітаційного центру, педагогічними працівниками освітніх закладів, установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, громадських об'єднань тощо [11]. Метою педагогічної допомоги, на нашу думку, є сприяння формуванню в дітей з особливими освітніми потребами здатності до саморозвитку й саморегуляції в різних ситуаціях, що виникають у процесі їхнього життєвого становлення.

Поняття «психолого-педагогічний супровід» у Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» трактується як системна діяльність практичного психолога та корекційного педагога, спрямована на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню особи, нормалізації сімейних стосунків, її інтеграції в соціум [3].

За визначенням О. Козирєвої, психолого-педагогічний супровід – це система професійної діяльності педагога та психолога, що спрямована на створення умов для позитивного розвитку стосунків дітей і дорослих в освітній ситуації. При цьому завдання психолога – виявити проблему, а педагога – допомогти налагодити взаємодію дитини, що має проблеми розвитку, з усіма учасниками освітнього процесу [6].

Для започаткованого дослідження значний інтерес викликає дослідження В. Кобильченко й І. Омельченко, предметом наукових розвідок яких є наукові аспекти психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Особливістю психолого-педагогічного супроводу, на думку авторів, є необхідність вирішення завдань особистісного розвитку й виховання школярів ускладнених умовах модернізації системи освіти, змін у її структурі та змісті. Зважаючи на це, основним завданням психолого-педагогічного супроводу є створення в освітньо-виховному закладі, до якого належить й освітньо-реабілітаційний центр, успішного процесу виховання, соціалізації дитини, її самореалізації, оскільки повноцінний розвиток

особистості є гарантом суспільного благополуччя.

За такого підходу, наголошують науковці, об'єктом психолого-педагогічного супроводу є освітньо-виховний процес, а предметом – ситуація особистісного розвитку й виховання дитини як система взаємин зі світом, з оточенням, дорослими, однолітками, із самим собою [5].

З огляду на це, суголосні з визначеними В. Кобильченко й І. Омельченко завданнями психолого-педагогічного супроводу, який здійснюється в освітньо-реабілітаційному центрі:

1) запобігання виникненню проблем особистісного розвитку й виховання дитини;

2) допомога (сприяння) дитині у вирішенні актуальних завдань виховання й соціалізації;

3) проблеми, пов'язані з вибором освітнього та професійного маршруту;

4) порушення емоційно-вольової сфери, налагодження взаємин з однолітками, учителями, батьками;

5) розвиток психолого-педагогічної компетентності (культури) педагогів, батьків [5].

Не можна не погодитися й із твердженням науковців, що психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами – це завжди пролонгований, динамічний процес, цілісна діяльність психологічної служби освітнього закладу, яка складається з п'яти взаємопов'язаних компонентів:

– систематичний моніторинг медико-психологічного та психолого-педагогічного статусу дитини в динаміці її психічного розвитку;

– створення оптимальних соціально-психологічних умов щодо ефективного психічного розвитку дітей у соціумі;

– систематична психологічна допомога дітям з порушеннями психофізичного розвитку у вигляді консультування, психокорекції, психологічної підтримки;

– систематична психологічна допомога батькам дітей з проблемами в розвитку;

– організація життєдіяльності дітей з особливими потребами в соціумі з урахуванням їхніх психічних і фізичних можливостей.

Розглядаючи психолого-педагогічний супровід з позицій інтегративної парадигми, В. Кобильченко та І. Омельченко визначають його як інтегративну технологію, що містить у собі два ключові компоненти: педагогічну підтримку дитини на певному етапі її розвитку й психологічну допомогу їй та її найближчому оточенню (дорослим суб'єктам супроводу) у подоланні особистісних і міжособистісних проблем і труднощів, які виникають на цьому шляху [5]. Ми поділяємо таку позицію й вважаємо, що психолого-педагогічний супровід

в освітньо-реабілітаційному центрі передбачає й педагогічну підтримку, і психолого-педагогічну допомогу школярам зі складними порушеннями розвитку та їхнім батькам.

Висновки. Підсумовуючи, доходимо висновку, що психолого-педагогічний супровід дітей зі складними порушеннями розвитку – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу в освітньо-реабілітаційному центрі, яка включає в себе створення необхідних умов для підтримки й допомоги їхнього особистісного розвитку шляхом надання психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ерхова М.В. Помогающее поведение учителя как средство педагогической поддержки : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Ульяновск : УГПУ, 2002. 22 с.
2. Єрьоменко О.А. Сутність педагогічного супроводу освітнього процесу. URL: <http://library.uipa.edu.ua/images/data/zbirnik/36/12yoaaep.pdf>.
3. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України. Ст. 1. URL: https://kodeksy.com.ua/dictionary/p/psihologo-pedagogichniy_suprovid.htm.
4. Кайшева Р.П. Учебная книга нового типа как средство деятельности педагогической поддержки школьника в образовании : монография. Ижевск : Изд-во «Удмуртский университет», 2012. 380 с.
5. Кобильченко В.В., Омельченко І.М. Наукові аспекти психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/717387/1/Наукові%20аспекти%20психолого-педагогічного%20супроводу%20дітей%20з%20особливими%20освітніми%20потребами.pdf>.
6. Козырева Е.А. Программа психологического сопровождения школьников, их учителей и родителей. *Психологическая наука и образование*. 2000. № 2. С. 22–29.
7. Колупаєва А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 2. С. 7–18.
8. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : науково-методичний посібник. Видання доповнене та перероблене. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.
9. Олійникова Н.Д., Дудченко Л.О., Кудлай С.В. Методичні рекомендації щодо роботи з дітьми із особливими потребами : посібник для практичних психологів, соціальних педагогів, педагогів, батьків. Первомайськ, 2011. 136 с.
10. Педагогика поддержки / Н.М. Касицина, Н.Н. Михайлова, С.М. Юсфин, М.М. Миркес и др. Санкт-Петербург : Агентство образовательного сотрудничества, 2005. 160 с.
11. Психолого-педагогічна допомога. URL: <https://ircm95.wixsite.com/centr/events>.